

Bernadetta Ciesek-Ślizowska
Uniwersytet Śląski w Katowicach, Katowice
bernadetta.ciesek@us.edu.pl

Wioletta Wilczek
Uniwersytet Śląski w Katowicach, Katowice
wioletta.wilczek@us.edu.pl

ŚRODKI WARTOŚCIUJĄCO-EMOTYWNE POD ADRESEM WSPÓŁOBYWATELI W DYSKURSIE SCEPTYKÓW WOBEC SZCZEPIEŃ PRZECIW COVID-19¹

Słowa kluczowe: wartościowanie, środki wartościująco-emotywne, pandemia COVID-19, sceptycy wobec szczepień

Keywords: valuing, value-emotional measures, COVID-19 pandemic, vaccination sceptics

Pandemia COVID-19, prócz różnorodnych odczuwalnych zmian społecznych czy gospodarczych, w zauważalny sposób pogłębiła polaryzację społeczeństwa. Kwestie: wiary w pandemię i poglądów na jej temat, stosowania się do obostrzeń i ich zasadności, (braku) zaufania do przedstawicieli władzy czy medyków nieustannie antagonizowały ludzi, co doprowadziło do wszechobecnej dyskusji, pełnej napięć i zarzutów, widocznej w przestrzeni publicznej. Jednym z fundamentów tej dyskusji stało się zagadnienie szczepień przeciwko COVID-19, podejmowane przede wszystkim przez przeciwników przyjmowania szczepionek. Doprowadziło to do wyrażonego uobecnienia w przestrzeni społecznej dyskursu sceptyków wobec szczepień. Używana w ich wypowiedziach argumentacja oraz wyrażana agresja stanowią interesujący przedmiot analiz lingwistycznych.

¹ Wkład autorek w powstanie tekstu jest taki sam i wynosi po 50%.

Komentarze użytkowników internetu publikowane na oficjalnym fanpage'u Ministerstwa Zdrowia na Facebooku stały się podstawą wielu analiz dyskursu sceptyków wobec szczepień prowadzonych przez zespół lingwistek z Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Pierwszą publikację z tego zakresu stanowił dokument *Sceptycyzm wobec szczepień przeciwko COVID-19. Raport z badań wybranych komentarzy internetowych wraz z rekomendacjami w zakresie strategii komunikacyjnych* (Ciesek-Ślizowska, Duda, Ficek, Przyklenk, Sujkowska-Sobisz, Wilczek 2022). Przedstawiał on analizę toposów argumentacyjnych używanych przez sceptyków wobec szczepień przeciw COVID-19. Przedmiotem naukowego zainteresowania badaczki uczyły także inne kwestie charakterystyczne dla tożsamości tego dyskursu.

Niniejsze opracowanie wyrasta z potrzeby dopełnienia naukowego opisu dyskursu sceptyków wobec szczepień². Z różnych perspektyw zostali bowiem już opisani aktorzy społeczni odgrywający kluczowe role nie tylko w przestrzeni analizowanego dyskursu, ale także w przestrzeni publicznej. Mowa tu o przedstawicielach władzy – ówczesnym rządzie oraz o medykach, będących na pierwszej linii frontu walki z pandemią (Ciesek-Ślizowska, Przyklenk, Sujkowska-Sobisz, Wilczek 2023; Ciesek-Ślizowska, Wilczek 2023). Prócz władzy i medyków trzecią najliczniejszą grupą podmiotów, których dotyczą wypowiedzi sceptyków wobec szczepień, są współobywatele poddający się szczepieniom i – szerzej – wierzący w istnienie pandemii, a zatem przestrzegający także innych wytycznych reżimu sanitarnego. Opisowi tego właśnie podmiotu zbiorowego będzie poświęcona niniejsza publikacja. Interesuje nas to, jakiemu wartościowaniu w dyskursie sceptyków wobec szczepień podlegają ich ideowi oponenti – obywatele przyjmujący szczepienia przeciw COVID-19. Przyjrzymy się, jakimi środkami emotywno-wartościującymi posługują się przeciwnicy szczepień i do jakich kontekstów się odwołują w celu wyrażenia własnych ocen. Przedmiotem wartościowania są między innymi zachowania, zakładamy zatem, że analiza środków wartościowania pokaże także, jakie działania i związane z nimi postawy i cechy są negowane przez sceptyków wobec szczepień. Przypisywane wartości, a także towarzyszące im nacechowanie ematywne pozwolą nakreślić obraz relacji społecznych pomiędzy sceptykami wobec szczepień i ich zwolennikami.

Materiał analityczny stanowi 2200 komentarzy użytkowników internetu, z których wybrałyśmy wypowiedzi odnoszące się do współobywateli, a dokładniej osób szczepiących się, poddających się obostrzeniom i wierzących w istnienie pandemii. Komentarze te były zamieszczane w okresie od 1 września do 15 listopada 2021 r. jako reakcja na posty dotyczące pandemii COVID-19 publikowane na oficjalnym fanpage'u Ministerstwa Zdrowia na Facebooku.

2 Mamy świadomość, że ten typ dyskursu wyróżniony ze względu na kryterium podmiotowe i analizowany w badaniach śląskich lingwistek stanowi jedynie wycinek większej całości dyskusji skupionej wokół tematu okolo pandemii. Mimo swej fragmentaryczności wyodrębniony został na podstawie wiązki innych istotnych wyznaczników i dzięki temu pozwala zdać sprawę z wielu ważnych społecznie zagadnień dotyczących szczepień ochronnych.

Podstawy teoretyczne lingwistyki aksjologicznej są już w językoznawstwie polonistycznym (i nie tylko) dobrze znane³, zatem rezygnujemy z ich szczegółowego referowania. Przypomnijmy tylko, że wartościowanie oznacza przypisywanie cechom, czynnościom czy innym przedmiotom myśli określonych wartości – dobrych lub złych (Puzynina 2004: 180), „poznawanie wartości w przedmiocie i przypisywanie wartości przedmiotowi” (Laskowska 1992: 19). Wartościowanie ma swój subiekt, czyli nadawcę sądów wartościujących, wyraża się poprzez akt sądenia, w którym najistotniejszy jest predykat wartościujący – treść oznaczająca wartość, właściwość obiektu wartościowania (przedmiotu, człowieka, ale także czynności, postawy, zdarzenia) (ibid.: 21–26). Podmiotem wartościowania w niniejszym opracowaniu są osoby sceptyczne wobec szczepień, a obiekt wartościowań stanowią współobywatele poddający się szczepieniom ochronnym i/lub wierzący w istnienie pandemii oraz – co za tym idzie – zasadność wprowadzania restrykcji sanitarnych.

Dla prowadzonej przez nas analizy sposobów wartościowania (a więc predykatów wartościujących) w komentarzach sceptyków wobec szczepień (czyli w aktach sądenia) istotne jest przywołanie podziałów wartości. Możemy wyróżnić wartości absolutne (ostateczne), a więc wartości same w sobie, i uzualne (służebne, pragmatyczne), stanowiące pośredni etap w osiągnięciu innych wartości (Puzynina 1992: 31–32). Dla wskazania kryteriów wartościowania przydatny okazuje się także treściowy podział wartości. Wartości witalne, poznawcze i moralne (ibid.: 40) można uznać za kluczowe dla analizowanych wartościowań. W badanych komentarzach wartościowanie dotyczy bowiem postaw i zachowań wpływających na wartości witalne, dla których fundamentalne jest **zdrowie i życie** – traktowane, zwłaszcza w okresie pandemii, jako **wartości absolutne, ostateczne** (oprócz omówionych poniżej strategii wartościujących potwierdzających taką hierarchizację – na dowód tego możemy przywołać jeszcze liczne argumenty o szkodliwości szczepionki, o odczynach poszczepiennych, a także oskarżenia władzy o ludobójstwo)⁴. Drugi wyraźnie manifestujący się typ stanowią wartości **poznawcze**, których centrum pojęciowe tworzą **prawda** (dla wartości pozytywnych) albo **kłamstwo** (dla wartości negatywnych) (por. ibid.: 41). W tym przypadku wartościowanie dotyczy działań i zachowań, których kontekstem są prawda i manipulacja – przedmiotem wartościowania jest umiejętność odróżnienia prawdy o szczepieniach od kłamstwa i manipulacji. Wartości moralne – dobro i zło – znajdują odzwierciedlenie między innymi w dychotomicznym podziale MY – ONI. W części analitycznej zasygnalizowane tu typy wartości będące kontekstem dla aktów wartościowania zostaną szerzej omówione.

3 Wymienimy tylko podstawowe dla zagadnień języka wartości opracowania Jadwigi Puzyniny (1992) czy Elżbiety Laskowskiej (1992).

4 Są to zagadnienia wymagające odrębnego opracowania, niektóre zostały już opisane: Duda, Ficek 2022; Ciesek-Ślizowska, Wilczek 2023 i inne.

W niniejszej pracy chcemy przyrzeć się sposobom wartościowania, zatem w centrum zainteresowania pozostają środki językowe, którymi posługują się komentujący w celu wyrażenia stosunku wobec współobywateli. By je opisać, pragniemy odnieść się do typologii językowych środków wartościujących zaproponowanej przez J. Puzyninę. W tym miejscu zaznaczymy więc tylko, że funkcji wartościującej za pomocą konotacji mogą nabierać w różnych kontekstach najrozmaitsze wyrazy o treści opisowej, a także metafory, porównania, symbole, hiperbole czy implikatury (ibid.: 122–124). Co istotne, wartościowanie uzależnione jest od użytkowników języka – ich doświadczeń i przemyśleń, a także kultury, do której należą (Puzynina 1986: 122), wartościowanie może także podlegać zmianom w czasie (Puzynina 2004: 180). Do wyrażania wartościowań służą więc przede wszystkim wyrazy, które mogą wartościować jako jednostki kodowe. Mówimy wówczas o wartościowaniu semantycznym (systemowym), w ramach którego wyróżniamy (nieliczne) wyrazy ogólnie wartościujące i opisowo-wartościujące, zawierające w treści wyrazu elementy o znaczeniu dobry/zły (Puzynina 1992: 118). Wartościowanie tekstowe (pragmatyczne, konotacyjne) stanowi kontekstowo uwarunkowaną, mniej lub bardziej skonwencjonalizowaną konotację i – co ciekawe – może być opatrzone oceną pozytywną lub negatywną (Puzynina 2004: 185). Należy przypomnieć za J. Puzyniną (1992: 111), że granica między wartościowaniem kodowym i pragmatycznym nie jest ostra i nie zawsze łatwo zdecydować, do którego typu zaliczyć dany wyraz wartościujący. Przedmiotem wartościowania mogą stać się między innymi cechy, czynności, procesy dotyczące osób bądź też klasy osób, przedmiotów i zjawisk, oceniane ze względu na jakieś cechy, procesy, czynności. Podstawą wszystkich sądów wartościujących są zasady wartości – zdania z ukrytym kwantyfikatorem ogólnym typu „Zdrowie jest czymś dobrym”, „Manipulacja jest czymś złym” (Puzynina 2004: 183–184).

Wartościowaniu może towarzyszyć element ekspresywny, możemy zatem mówić o wyrazach i formach gramatycznych neutralnych bądź z nacechowaniem emocjonalnym (ibid.: 186). Składnik uczuciowy wyraża postawy i emocje podmiotu mówiącego (Grabias 1981: 21), które dzielą się na dwie grupy: ekspresję i waloryzację pozytywną oraz negatywną (Lubaś 2003: 184). Negatywne uczucia, wyrażane zwłaszcza w stosunku do drugiego człowieka, wiążą się ze skłonnością do dostrzegania i piętnowania odmienności, niestosowności, a także tego, co złe (Rejter 2006: 155). Grażyna Habrajska również zauważa, że silne emocje pozytywne występują rzadko, częściej przeżywane są silne emocje negatywne. Wyzwala je sytuacja godząca w interesy jednostki lub uznawaną ideologię. Siła wyrażanych emocji ma charakter stopniowalny – gdy opatrywane emocjami wartości należą do centrum systemu aksjologicznego, emocje są najsilniejsze i skonstrastowane z innymi wartościami (Habrajska 2008: 56, 60).

Stosowanie wartościujących lub wartościująco-emotywnych aktów mowy i eksponowanie własnej postawy aksjologicznej ma charakter perswazyjny (ibid.: 56). W ten sposób nadawca wpływa na hierarchię wartości odbiorcy, narzuca własny

sposób wartościowania oraz dąży do wyzwolenia albo wzmocnienia bądź osłabienia w odbiorcy uczuć wobec obiektu wartościowania (Laskowska 2008: 219).

Analiza sądów wartościujących współobywateli zawartych w komentarzach osób sceptycznie nastawionych wobec szczepień przeciw COVID-19 pozwoliła na wyodrębnienie trzech grup środków wartościujących. W dwu grupach znalazły się środki piętnujące określone (właściwie dość podobne) cechy i zachowania, mianowicie: głupotę lub naiwność oraz bycie podatnym na manipulację. Osobną, trzecią grupę środków wartościujących stanowią neologizmy utworzone przez podmioty dyskursu sceptyków wobec szczepień. One także piętnują cechy przypisywane zwolennikom szczepień opisane w pierwszych dwóch grupach, jednak z uwagi na to, że pod względem formalnym zdecydowanie odróżniają się od wcześniej przytaczanych – reprezentują koronaleksykę – zdecydowałyśmy się przedstawić je osobno. W obrębie tych grup można wskazać zróżnicowane środki wyrażania wartościowań i emocji, odwołujące się do konwencji językowej, kontekstu kulturowego, a także sytuacyjnego. Szczegółowe ich omówienie przedstawiamy poniżej.

Podstawą wartościowania we wszystkich badanych komentarzach są czyny lub zachowania współobywateli oraz ich przekonania, przede wszystkim przyjmowanie kolejnych dawek szczepionki przeciw COVID-19 i wiara w jej skuteczność, dostosowywanie się do zaleceń rządu i obostrzeń sanitarnych traktowanych jako służące ochronie zdrowia i życia, a także przekonanie o istnieniu pandemii, wirusa i jego niebezpieczeństwie dla zdrowia człowieka⁵. Przedmiotem ostrej krytyki staje się także bezrefleksyjne przyswajanie informacji, danych, statystyk oraz obrazów pandemii upowszechnianych w mediach, prezentowanych przez ekspertów, medyków i przede wszystkim polityków.

Pierwszą wyodrębnioną grupę stanowią środki pejoratywnie wartościujące współobywateli ze względu na przypisywane im cechy, takie jak głupota czy naiwność. Wartościowanie dokonuje się przede wszystkim przez odwołanie do ułomności umysłu (por. Reisigl 2010). Szczególnie wskazywana i piętnowana jest więc **naiwność**, słownikowo wiązana z 'łatwowiernością' (SJP PWN), oraz **głupota**, łączona z 'bezmyślnością' (ibid.). Są to środki systemowe, opisowo-wartościujące. Wymienione cechy są przypisywane osobom wierzącym w istnienie pandemii, a przede wszystkim przyjmującym szczepionki przeciw COVID-19.

Wśród innych określeń wartościujących w sposób semantyczny odnotowałyśmy także pojedyncze użycia, jak: *spierdolone*⁶ *społeczeństwo*, *globalne odmóżdzenie*, *durny naród*. Są to leksemy potoczne czy wulgarne, które odznaczają się także negatywnym nacechowaniem emotywnym. Wartościującym konotacyjnie określe-

5 W badanym materiale można bowiem znaleźć argumenty, iż wirus, owszem, istnieje, nie jest jednak takim zagrożeniem, jak się przedstawia, wywołuje raczej infekcję podobną do grypy czy przeziębienia (Ciesek-Ślizowska, Duda, Ficek, Przyklenk, Sujkowska-Sobisz, Wilczek 2022: 51).

6 Pogrubienia w przytaczanym materiale pochodzą od autorek artykułu.

niem, nacechowanym ekspresywnie, jest *baran*. W rozumieniu potocznym *baran* to ‘człowiek uznawany za głupiego’ (WSJP PAN). W komentarzach pojawiają się także emotikony przedstawiające wspomniane zwierzę. Zarzucany brak inteligencji czy zdroworozsądkowego myślenia wiąże się z wiarą w istnienie COVID-19 i przyjmowaniem szczepionek przez społeczeństwo:

No to w kolejkę **barany** ustawiać się 😊⁷

Kochane (🐏🐏🐏🐏🐏) czas na 3 dawkę bo wam wygaśnie paszport covidowy

Plan depopulacji **baranów** musi być wykonany i **barany** **ida sie zdepopulowac** tlenkiem grafenu albo białkiem kolca wirusa [...]

W niektórych wypowiedziach leksem przyjmuje postać zdrobnienia w l. poj. lub mn. – *baranek/baranki*, które jest wzbogacone o składnik emocjonalny i świadczy o ironicznym nacechowaniu, powiązaniem z kpina i lekceważeniem:

Więc **baranki** jeśli chcecie być niewolnikami rządu to sio sio na 3 daweczkę

W wyrażeniach tworzonych z wyrazem *baran* możemy odnotować także pragmatycznie wartościujący przymiotnik *potulny* oznaczający ‘łagodny, zgodny, niesprzeciwiający się nikomu’ (SJP PWN). W analizowanych wypowiedziach określenie to eksponuje brak własnego zdania (szerzej: logicznego myślenia), bezmyślne słuchanie i postępowanie naśladowujące innych.

A ludzie śpią i **potulnie wykonują polecenia** Panów

Dla intensyfikacji skali naiwności i bezmyślności współobywateli, a jednocześnie w celu ukazania emocji (strach, niedowierzanie, że jest tak wielu *naiwnych*) w wypowiedziach komentujący używają nazw zbiorowości: *naród*, *lud*, *społeczeństwo* wraz z wartościującymi określeniami:

Jakie te społeczeństwo jest głupie, sami pchają się do gazu bo Pinokio, niedzielski i reszta dostali prowizje od szczepionek które to „sponsoring” wam za wasze własne pieniądze! Bankster i ekonomista pod patronatem kaczki geja 😊😊

Jak **wytresować naród** ? Na konferencji już nikt nie pyta kiedy skończy się ten teatrzyk, tylko czy planują nowe obostrzenia. **Ciemny lud** to błogosławieństwo dla władzy

W wielu wypowiedziach semantycznie wartościujące określenie (*głupie społeczeństwo*), a także wartościujące konotacyjnie epitety (*ciemny lud*, *wytresowany naród*) przywołują opozycję *mądry* – *głupi*, a więc również MY – ONI. Ta opozycja, często przybierająca postać antytezy, ma eksponować dwa typy postaw i przekonań

⁷ Wszystkie komentarze cytujemy w oryginalnej pisowni.

wobec szczepień i – szerzej – wobec pandemii i obostrzeń. One także podlegają wartościowaniu: pozytywnemu w przypadku grupy Swoich (podejrzliwe traktowanie nakazów władzy, dostrzeganie ukrytych intencji, sprzeciw, a więc kierowanie się własną mądrością) oraz negatywnemu w przypadku Innych (poddają się *cyrkowi*, przyjmują szczepionkę):

Mądry wie dlaczego sejm jest nie zaszczepiony a **głupi** ustawia się w kolejce żeby go ukluli

[...] **Madrzy wiedza po co ten korona cyrk .głupi sami biora w nim udziałi sie depopulują eksperymentami medycznymi.** [...]

Tylko głupi wezmą 3 dawkę preparatu 🤒

Cyrk na kółkach dla ubogich intelektualnie.

Wartościowanie pozytywne lub negatywne opiera się w takim ujęciu na leksyce wartościującej w sposób semantyczny (*mądry/głupi*) lub na słownictwie metaforycznym, bazującym na oczywistych, ustabilizowanych konotacjach (np. *ubodzy intelektualnie*)⁸.

Przyjrzyjmy się teraz określeniom deprecjonującym współobywateli, które wartościują w sposób tekstowy (pragmatyczny). Zaczniemy od nazwy zbiorowości, prymarnie odzwierzęcej – *stado*, które w przedstawianym tu kontekście staje się wartościującą etykietą. W analizowanych przykładach występuje także jako *stado baranów*. Kolokacja ta w słowniku ma kwalifikację pejoratywną oznaczającą ‘grupę osób budzącą swoim zachowaniem niechęć mówiącego’ (WSJP PAN). Wartościowanie przez kolektywizację (por. Reisigl 2010: 44) i jednocześnie dehumanizację oparte jest tutaj na eksponowaniu zbiorowego/grupowego sposobu zachowania/postępowania, na bezrefleksyjnym naśladowaniu innych, ocenianych w sposób negatywny:

Zaszczepione stado nawet nie wie, jaki promil to zgony kowidowe 🤒🤒, strach się bać!

Jak zaszczepić stado, żeby jego część się nie zbuntowała i nie wyszła na ulice? Bardzo prosto, stopniowo i w etapach. I nikt nie zaprotestuje, nie wyjdzie na ulicę.

W grupie środków pragmatycznie piętnujących głupotę i naiwność znalazły się także takie, które odnoszą się do szczególnego rodzaju wskazanych cech, mianowicie naiwności wiążącej się z **bezkrytyczną wiarą** w przekazy medialne i polityczne. Kategoria ta wartościuje w sposób negatywny cechę, którą określamy jako ‘bycie podatnym na manipulację, bezkrytyczność’. W tym przypadku mamy do czynienia z wartościowaniem pragmatycznym, głównie za pomocą ironii. W tekście pisanym,

8 Samo określenie *ubogi* wartościuje w sposób pragmatyczny, jednak kolokację *ubogi intelektualnie* należy traktować jako eufemistyczne określenie głupca, mające zawsze negatywne konotacje.

który jest przedmiotem naszych badań, sygnałem ironicznego wydźwięku są także używane emotikony, oznaczające śmiech nadawcy. Negatywne nastawienie, wyśmiewanie jest wzmacniane przez dosadne słownictwo. Kpina i śmiech są również wyrażane poprzez ironiczne zachęcanie do przyjmowania kolejnych dawek szczepionki. Celem niektórych komentarzy jest także wywołanie strachu (np. *niedługo będzie za późno*):

Idźcie dalej na rzeź. Tutaj macie niezbite dowody na to, jak was usmierca nierząd I minister niezdrowia. Obejrzyj zanim się zaśmiejesz. To są osoby na wysokich stanowiskach, które jawnie śmieją się wam w twarz. Obudźcie się, bo **juz niedługo będzie dla was za późno.**

No to **zaszczepijcie się po trzecią dawkę.** [...]

Że też istnieją jeszcze ludzie którzy w to wszystko wierzą.... Dramat ... 😊😊

Szczypajcie się szczypajcie 🤔🤔🤔 **idioci zacofani** 🤔🤔🤔 **NOŚ KAGANIEC DO KOŃCA ŻYCIA** 🤔🤔🤔

Przeciwnicy szczepień sięgają do prowokacji: bezpośrednich zwrotów, ironicznych zachęt do komentowania przez przedstawicieli grupy o odmiennych poglądach. Zachowania te przypominają flaming. Celem takich zaczepek jest chęć wywołania dyskusji, a tym samym zaognienia konfliktu (por. Naruszewicz-Duchlińska 2015: 16). Można przypuszczać, że ta niemerytoryczna taktyka, oparta na agresywnym zachowaniu, ma także wpłynąć na postawy osób przyjmujących szczepionki poprzez swoją wyrazistość i kontrowersyjność:

covid19 to zwykła grypa czekam na zlot owieczek pod tym komentarzem atakującym mnie od foliarza i szura 😊😊

Jak tam Covidianie ...gotowi na nowe koktajle w 2022 bo już oficjalnie zapowiedziane,ze na przyszły rok nowe warianci i podrasowana szczepa.Ale was wyruchali 🤔 Teraz to dopiero koronazjeby będą pisać o segregacji i przywilejach ,żeby zatuszować fakt bycia idiotami,którzy dali się nabrać na ten cały cyrk

Wśród wartościowań tekstowych (pragmatycznych) w tej grupie pojawiło się wyrażenie *królik doświadczalny*, oznaczające kogoś, na kim się coś testuje (WSJP PAN), kto jest poddawany eksperymentom medycznym lub naukowym:

Trzeciej ja dla pewności proponuję 333 tys dawek na każdego **królika biorącego udział w tym eksperymencie medycznym.**

Jak wykazały doświadczenia na sporej grupie ludzików-królików, szczepionka przeciw covid chroni tak samo przed zachowaniem, jak kamizelka kuloodporna przed strzałem w kolano

Etykieta ta w odniesieniu do człowieka ma charakter dehumanizujący, akcentuje instrumentalne traktowanie, na które zaszczepieni właściwie sami się godzą, nie zasługują zatem na współczucie, lecz na ironiczne wyśmianie. Potwierdza to również komentarz z wartościującą etykietką nacechowaną emotywnie: *I Szpryca co pół roku 😏 😏 do boju szczury doświadczalne 😏*, który przypomina inne zwierzę doświadczalne – szczura – i wykorzystuje dodatkowo negatywne konotacje kulturowe przywoływane przez to zwierzę wykluczone, mające niski status w kulturze zachodniej, ucieleśniające zło, szkodliwość, nieczystość, budzące lęk i obrzydzenie (Tymieniecka-Suchanek 2022: 168, 170) i dlatego zasługujące na eksterminację. Motyw szczura, także doświadczalnego, pojawia się w dowcipie wymyślonym przez jednego z komentujących: *Rozmawiają dwa szczury. Będiesz się szczepił na covid? – Co ty, zgłupiałeś, szczepionkę dopiero testują na ludziach*. Tu jednak służy on ironicznemu i prześmiewczemu wyolbrzymieniu nieumiejętności krytycznego myślenia i podatności na manipulację obywateli poddających się szczepieniom. Etykiety te, mimo iż mają charakter okazjonalny, wpisują się w narrację sceptyków wobec szczepień przekonującą, że szczepionki nie są dostatecznie przebadane i stanowią rodzaj eksperymentu medycznego czy wręcz zorganizowanego ludobójstwa (por. Ciesek-Ślizowska, Duda, Ficek, Przyklenk, Sujkowska-Sobisz, Wilczek 2022).

Wśród przykładów negatywnego wartościowania tekstowego można wskazać wypowiedzi oceniające wymagające wnioskowania, np. presupozycje, które także sugerują, że zaszczepieni nie myślą samodzielnie, nie dostrzegają oczywistych faktów podważających narrację rządzących i z tego powodu są podatni na propagandę i manipulację. Zobaczmy jeszcze inne przykłady, w których pojawia się taka ocena rzeczywistości:

Wystarczy wyłączyć TV i **włączyć myślenie** a fale można zrobić lokówka na głowie.

Powinni pisać ile osób zaszczepionych i niezaszczepionych ma pozytywny wynik i ile osób przechodzi bezobjawowo. **Może dałoby to do myślenia tym którzy się szczepią i chodzą w maskach 🧐**

Z drugiej strony wiara czyni cuda, na przykład takie, że „zaszczepieni” dwoma dawkami mają pełną odporność i dlatego potrzebują trzeciej i czwartej dawki albo trafiają do szpitala, ponieważ mają łagodne objawy „kowida”. Za wszystko odpowiada „**wiara w wirusa**”, która zastępuje myślenie i to takie na poziomie dziecka poznającego świat. Ile razy „eksperci” i słuchający ich „światli ludzie, pokładający wiarę w naukę”, sparzyli się na tych całkowicie nedorzecznych tezach i diagnozach

W tych wypowiedziach wyraźnie widać, że nie jest piętnowana „wrodzona” naiwność wynikająca z nieco gorszej sprawności intelektualnej, ale nadmierna wiara w treści przekazywane przez elity społeczne (polityków, dziennikarzy) i autorytety (naukowców, ekspertów). Antywartością jest więc nieumiejętność samodzielnej, krytycznej oceny informacji, niedostrzeganie niespójności w różnych treściach czy nawet brak podejrzliwości, które charakteryzują sceptyków wobec szczepień.

Niechęć do osób zaszczepionych i wierzących w istnienie pandemii wyrażają neologizmy stanowiące część *koronapolszczyzny* czy *koronamowy* (Kut, Mytych-Orlewska, Owerko, Serwa, Surowiec, Świderska 2023: 297). Przypisują one zaszczepionym zarówno podatność na manipulację, jak i głupotę czy bycie odpowiedzialnym za pandemię, czyli właściwie negatywne cechy wskazywane w omówionych powyżej grupach. Prezentujemy je wszystkie razem w tym miejscu, ponieważ stanowią one leksykę wartościującą charakterystyczną dla dyskursu sceptyków wobec szczepień (a także szerzej – dla dyskursu osób podważających istnienie pandemii) i ze względu na swój kreatywny charakter, bazujący na potencjale słowotwórczym języka polskiego, wyróżniają się na tle poprzednio omówionych. Łączy je także nacechowanie potoczne oraz emocjonalne: wyrażają lekceważenie, pogardę czy kpinę i umieszczają zaszczepionych poza granicami własnej wspólnoty MY, w grupie Obcych. Takimi leksemami są *szczepan* i *zaszczep* utworzone od czasowników *szczepić* i *zaszczepić*. *Zaszprycowany* pochodzi od *zaszprycować*, derywowanego od czasownika *szprycować*, dla niego z kolei wyrazem podstawowym jest *szpryca*, która w dyskursie sceptyków wobec szczepień oznacza szczepionkę i „występuje głównie w kontekstach mających wywołać skojarzenia z dyskursem osób uzależnionych od substancji psychoaktywnych” (Duda, Ficek 2022: 57). Określenie to ma zdyskredytować osoby szczepiące się przez ironiczne sugerowanie ich uzależnienia od kolejnych dawek. *Zakeczupowani* to określenie utworzone od wyrazu *keczup*, które wskazuje, że szczepionka nie jest preparatem medycznym o sprawdzonej skuteczności, dewaluje więc i ośmiesza zarówno preparat, jak i osoby wierzące w jego skuteczność. Przekonanie to oczywiście wpisuje się w dominującą narrację podmiotów analizowanego dyskursu.

Na uwagę zasługują również opisywane już w literaturze językoznawczej neologizmy *covidiota* i *covidianin*. Według Diany Kut, Katarzyny Mytych-Orlewskiej, Klaudii Owerko, Klaudii Serwy, Marty Surowiec i Dominiki Świderskiej leksem *covidiota* został zapożyczony z języka angielskiego i tak jak *covidianin* odnosi się „do ludzi, którzy z lekceważeniem podchodzą do nałożonych w państwie ograniczeń epidemiologicznych” (Kut, Mytych-Orlewska, Owerko, Serwa, Surowiec, Świderska 2023: 300). Katarzyna Kondzioła-Pich w artykule z 2021 r. dowodzi, iż

ta pejoratywnie nacechowana forma [*covidiota* – B.C.Ś, W.W.] służy określaniu osób, które nie wierzą w istnienie pandemii i, co za tym idzie, nie stosują się do narzuconych obostrzeń, przez co są posądzane o roznoszenie wirusa wśród społeczeństwa. Użycie tego nowo powstałego słowa służy deprecjonowaniu i krytykowaniu (Kondzioła-Pich 2021: 85).

Ci, którzy są ich przeciwnikami i przestrzegają obostrzeń sanitarnych, to *covidianie*. Leksem ten bezpośrednio nawiązuje do leksemu *Marsjanie* – nazwy mieszkańców planety Mars. Są to hipotetyczne istoty, przedstawiane w kulturze jako człokształtne ufoludki, często w kolorze zielonym. W omawianym kontekście najważniejsze

jest domniemanie istnienia Marsjan, budzące analogiczne odczucia co do słuszności postępowania covidian (ibid.: 85–86).

W analizowanym przez nas dyskursie sceptyków wobec szczepień oba określenia mają negatywne, deprecjonujące, lekceważące i prześmiewcze nacechowanie, oznaczają głupców (idiotów), tych, którzy bezmyślnie podporządkowują się nakazom sanitarnym oraz bezgranicznie ufają ekspertom, politykom i mediom, są zatem wyznawcami religii COVID-19. Ostatni przykład – (*oczadziali*) *srovidianie* – dalej przekształca koronaleksem, wzmacniając dodatkowo nacechowanie emotywne przez odniesienie do wulgaryzmu. Poświadczenie użycia wskazanych leksemów ilustrują przykłady:

Tylko, że **szczepanów** nie testujecie. Fałsz, obłuda i dezinformacja.

No to **zaszczepy** ustawiajcie się po trzecią dawkę. Zaraz paszport **cov- idio-ty** straci ważność. Może na wczasy wam będzie potrzebny wyprane barany. A korpo wykształciuchy wejdą bezpiecznie do sklepu. Żalotne nie mieć własnego rozumu tylko słuchać tego co w telewizji powiedzą.

Zaszprycowanych, „empatycznych” cwaniaków zapraszam na stronę siepomaga.pl i do wsparcia choć jednej zbiórki.

To może testujecie też **zakeczupowanych** a nie z góry zakładacie

Wszyscy spokój ,jest lek na Covid ,leczy w 5 dniale i tak go nie użyjecie bo jest w chuj drogi.Biznes się kręci .Ps pewnie **covidiooci** po szpryry sobie zakupią ,żeby wzmocnić działanie eliksiru 🤪

Przecież w to już nie wierzą nawet najbardziej **oczadziali srovidianie herbu pampers na pysku**.🤪🤪🤪🤪

Analityczny ogląd środków wartościujących i emotywno-wartościujących pokazał, że sceptycy wobec szczepień sięgają po zróżnicowane strategie wartościowania negatywnego. Wykorzystują określenia systemowe, odwołują się też do znanych już, wyspecjalizowanych w funkcji deprecjonującej, konotacji wartościujących pragmatycznie. Wartościowanie pragmatyczne licznie reprezentują także wypowiedzi ironiczne, prześmiewcze zachęty i prowokacje czy świadczące o inwencji twórczej koronasłownictwo. Warto odnotować, że wykorzystywane przez sceptyków wobec szczepień środki wartościowania w przeważającej większości wyróżniają się nacechowaniem ekspresywnym (o negatywnych emocjach świadczą wulgaryzmy, emotikony, wykrzykniki, wielkie litery, apele, pytania retoryczne). Przypisywanie współobywatelom negatywnych cech, piętnowanie działań postrzeganych jako występujące przeciw podstawowym wartościom absolutnym (zdrowie i życie) odzwierciedlają polaryzację poglądów dotyczących pandemii i sposobów walki z nią. Po dział społeczeństwa na dwie grupy: Swoich i Obcych, który wyraźnie uwidacznia się

w strategiach wartościowania, świadczy o ostrym sporze o wartości i o możliwości ich osiągnięcia. Okazuje się, że zagrożenie, jakim jest pandemia, i sposoby radzenia sobie z nią to kolejna sprawa mocno dzieląca społeczeństwo. Silne powiązanie dyskredytowanych zachowań ze sferą aksjologiczną i grupą wartości absolutnych, retoryczna, ale przede wszystkim moralna opozycja MY – ONI uświadamiają, że kwestia szczepień przeciw COVID-19 (jak i szczepień w ogóle) staje się kwestią ideologiczną.

Literatura

- CIESEK-ŚLIZOWSKA B., DUDA B., FICEK E., PRZYKLENK J., SUJKOWSKA-SOBISZ K., WILCZEK W., 2022, *Sceptycyzm wobec szczepień przeciwko COVID-19. Raport z badań wybranych komentarzy internetowych wraz z rekomendacjami w zakresie strategii komunikacyjnych*, Chorzów.
- CIESEK-ŚLIZOWSKA B., PRZYKLENK J., SUJKOWSKA-SOBISZ K., WILCZEK W., 2023, *Eine Vertrauenskrise in den Äußerungen von Impfskeptikern während der COVID-19-Pandemie. Eine linguistische Perspektive*, [w:] M. Jakosz, M. Kałasznik (red.), *Corona-Pandemie im Text und Diskurs*, „Fields of Linguistics. Aktuelle Fragestellungen und Herausforderungen”, Göttingen, s. 129–153.
- CIESEK-ŚLIZOWSKA B., WILCZEK W., 2023, Jude Niedziel, dr Mengele, covidowe hitlerki – językowe środki dyskredytacji przeciwnika w dyskursie sceptycznym wobec szczepień, „Res Rhetorica” 10, nr 1: *Retoryka zdrowia i choroby*, s. 129–144, <https://doi.org/10.29107/rr2023.1.8>.
- DUDA B., FICEK E., 2022, Szczepionka, śmiercionka, trupionka. Modelowanie znaczeń słowa w dyskursie antyszczepionkowym związanym z pandemią SARS-CoV-2, „Język Polski” CII, z. 2, s. 49–63, <https://doi.org/10.31286/J.P.01016>.
- GRABIAS S., 1981, *O ekspresywności języka. Ekspresja a słowotwórstwo*, Lublin.
- HABRAJSKA G., 2008, *Przeżywanie ideologii*, [w:] I. Kamińska-Szmaj, T. Piekot, M. Poprawa (red.), *Ideologie w słowach i obrazach*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, nr 3121, „Oblicza Komunikacji”, Wrocław, s. 56–64.
- KONDIŹOŁA-PICH K., 2021, Covidioeci kontra covidianie – kilka uwag o hejcie w czasach zarazy, „Studia Językoznawcze” 20, s. 79–90, <https://doi.org/10.18276/sj.2021.20-06>.
- KUT D., MYTYCH-ORLEWSKA K., OWERKO K., SERWA K., SUROWIEC M., ŚWIDERSKA D., 2023, Doświadczenie pandemii koronawirusa w słowach i obrazach, „Słowo. Studia językoznawcze” 14, s. 296–321, <https://doi.org/10.15584/slowo.2023.14.21>.
- LASKOWSKA E., 1992, *Wartościowanie w języku potocznym*, Bydgoszcz.
- LASKOWSKA E., 2008, *Wartościowanie jako środek perswazji*, [w:] I. Benenowska, M. Jaracz, E. Laskowska (red.), *Język, społeczeństwo, wartości*, „Prace Komisji Językoznawczej Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego”, nr 18, Bydgoszcz, s. 219–226.
- LUBAŚ W., 2003, *Polskie gadanie. Podstawowe cechy i funkcje potocznej odmiany polszczyzny*, „Studia i Monografie. Uniwersytet Opolski”, nr 326, Opole.
- NARUSZEWICZ-DUCHLIŃSKA A., 2015, *Nienawiść w czasach Internetu*, Gdynia.
- PUZYNINA J., 1986, *O elementach ocen w strukturze znaczeniowej wyrazów*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” XL, s. 121–128.
- PUZYNINA J., 1992, *Język wartości*, Warszawa.

- PUZYNINA J., 2004, *Problemy wartościowania w języku i w tekście*, „Etnolingwistyka” 16, s. 179–189.
- REISIGL M., 2010, *Dyskryminacja w dyskursach*, tłum. D. Przepiórkowska, „Tekst i Dyskurs” 3, s. 27–61.
- REJTER A., 2006, *Leksyka ekspresywna w historii języka polskiego. Kulturowo-komunikacyjne konteksty potoczności*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach”, nr 2423, Katowice.
- SJP PWN: *Słownik języka polskiego PWN*, [on-line:] <https://sjp.pwn.pl> (dostęp: 20 X 2024).
- TYMIENIECKA-SUCHANEK J., 2022, „Oto, jaki jest szczur”, czyli jak podążać w stronę hipotetycznej wizji koegzystencji ludzi i szczurów..., „Teksty Drugie” 4: *Akwapoetyka i inne krytyki antropocenu*, s. 168–183, <https://doi.org/10.18318/td.2022.4.12>.
- WSJP PAN: P. Żmigrodzki (red.), *Wielki słownik języka polskiego PAN*, [on-line:] <https://wsjp.pl> (dostęp: 20 X 2024).
- Wielki słownik języka polskiego PAN. Geneza, koncepcja, zasady opracowania*, praca zbiorowa, red. P. Żmigrodzki, M. Bańko, B. Batko-Tokarz, J. Bobrowski, A. Czelakowska, M. Grochowski, R. Przybylska, J. Waniakowa, K. Węgrzynek, Kraków 2018.

**Value-emotional Measures towards Fellow Citizens
in the Discourse of COVID-19 Vaccination Sceptics
Abstract**

The authors analyse comments by COVID-19 vaccination sceptics published on Facebook. The subject of the study is the means of valuing fellow citizens receiving successive doses of the vaccine. The theoretical and methodological background is provided by the assumptions of J. Puzynina's axiolinguistics. The analysis made it possible to distinguish two groups of valuing measures (systemically and pragmatically), which stigmatise certain characteristics: stupidity and being susceptible to manipulation. These include value-laden lexis, as well as presuppositions, ironic uses, or provocations. The third group is made up of measures representing coronalexics, e. g. *szczepany, zakeczupowani* or *covidoci*. The means of valuing used by vaccination sceptics are part of the WE-THEY dichotomy, which, combined with axiologically motivated discrediting, testifies to the ideologisation of the analysed discourse.